

Het gebruik van de conjunctivus

Bij het gebruik van de conjunctivus is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen de conjunctivus die in de hoofdzin staat en de conjunctivus die in de bijzin staat.

1. De conjunctivus in de hoofdzin

De conjunctivus in de hoofdzin moet je **altijd** op een speciale manier vertalen. De volgende vertalingen zijn mogelijk:

Potentialis: geeft aan dat wat er in de zin staat, een mogelijkheid is. Staat de conjunctivus in de praesens of het perfectum, dan bestond die mogelijkheid gelijktijdig. Staat de conjunctivus in de imperfectum of de plusquamperfectum, dan bestond de mogelijkheid voortijdig.

Voorbeeld: *Dux veniat in castra.*

De generaal kan in het kamp komen. (De soldaten moeten nog op hun hoede zijn: hun generaal kan ieder moment in het kamp verschijnen.)

Dux venerit in castra.

De generaal kon in het kamp komen. (Op het moment waarover de schrijver spreekt, moesten de soldaten nog op hun hoede zijn; de generaal kon ieder moment in het kamp verschijnen.)

Dux veniret in castra.

De generaal had in het kamp kunnen komen. (De soldaten kunnen relaxen: de generaal had langs kunnen komen, maar nu is die kans voorbij.)

Irrealis: geeft aan dat wat er in de zin staat, een mogelijkheid is die nooit vervuld zal worden. Deze vorm komt altijd voor in de conjunctivus imperfectum voor het heden of de conjunctivus plusquamperfectum voor het verleden. Vaak staat er een voorwaardelijke bijzin ('als...') bij. Verwar hem niet met de potentialis van het verleden!

Voorbeeld: *Dux veniret in castra.*

De generaal zou in het kamp kunnen komen. (De soldaten kunnen relaxen: de mogelijkheid dat de generaal komt, zal nooit werkelijkheid worden.)

Deliberativus/Overleggende vraag: Dit is een vraag die uitnodigt tot verdere discussie. In het Nederlands wordt er vaak 'moeten' of 'zouden' toegevoegd.

Voorbeeld: *Dux veniat in castra?*

Moet de generaal in het kamp komen? (De spreker wil van de anderen horen of hij de generaal moet uitnodigen of niet. De 'moet' staat er in het Latijn niet; die hebben wij zelf toegevoegd.)

Prohibitivus/Verbod: een negatief gebod. Deze is makkelijk te herkennen doordat er altijd *ne* bijstaat. Vaak, doch niet altijd, kun je in het Nederlands 'mogen' toevoegen.

Voorbeeld: *Ne dux veniat in castra!*

De generaal komt niet in het kamp! (Oftewel: De generaal mag niet in het kamp komen!)

Adhortativus/Aansporing: de spreker wil anderen aanzetten om iets te doen. Deze vorm komt hoofdzakelijk in de 1^e persoon voor. In het Nederlands vertalen we dit vrijwel altijd met 'laten'.

Voorbeeld: *Eamus in castra.*

Laten we naar het kamp gaan.

Optativus/Wens: de spreker wenst dat er iets gebeurt. In het Nederlands maken we deze constructie met behulp van 'moge' (toevallig ook een oude conjunctivus).

Voorbeeld: *Dux veniat in castra.*

Moge de generaal in het kamp komen! (Vrijer vertaald: Hopelijk komt de generaal in het kamp.)

Concessivus/Toegeving: deze komt doorgaans voor bij zinnen die uit meerdere hoofdzinnen (gescheiden door een komma of door een nevenschikkend voegwoord) bestaan. Het makkelijkste is om deze in het Nederlands als een toegevende bijzin te vertalen, met als voegwoord 'hoewel'.

Voorbeeld: *Dux veniat in castra, non timemus.*

Hoewel de generaal in het kamp komt, zijn wij niet bang.

2. De conjunctivus in de bijzin

De conjunctivus in de bijzin hoeft in de regel niet speciaal vertaald te worden. De betekenisnuance wordt namelijk al uitgedrukt door het voegwoord. Er zijn meerdere

voegwoorden die een conjunctivus kunnen vragen. De drie belangrijkste zijn *cum*, *ut*, en *si*. Daarnaast zullen we kort de indirecte vraagzin behandelen.

Deze voegwoorden kunnen ook een indicativus vragen. We zullen ze daarom een voor een bespreken, telkens beginnende met de gevallen waarin een conjunctivus wordt gevraagd, met daarna de gevallen waarin een indicativus wordt gevraagd.

2.1 *Cum*

Het woord *cum* is naast een voorzetsel dat 'samen met' betekent ook een voegwoord. Het heeft uiteenlopende betekenissen.

2.1.1 Met conjunctivus

Cum historicum: geeft zowel een reden als een tijd aan. Dit betekent dat de *cum*-zin niet alleen aangeeft wanneer iets gebeurt, maar ook de reden waarom het gebeurt.

Voorbeeld: *Cum dux in castra veniret, timuimus.*

Toen de generaal in het kamp kwam, waren we bang. (De komst van de generaal is zowel het moment waarop wij bang worden, als de reden waarom we bang zijn.)

Cum causale: geeft alleen de reden aan waarom iets gebeurt. Heeft dus geen tijdswaarde!

Voorbeeld: *Cum dux in castra veniret, timuimus.*

Omdat de generaal in het kamp kwam, waren wij bang. (Wij zijn bang omdat de generaal langskomt, maar die angst begint niet per se op het moment dat hij aankomt.)

Cum concessivum: net als in de hoofdzin, kan de conjunctivus in een bijzin met *cum* ook een concessivum zijn. Opnieuw vertalen we dat met een bijzin met hoewel.

Voorbeeld: *Cum dux in castra veniret, timuimus.*

Hoewel de generaal in het kamp kwam, waren we bang.

Cum adversativum: een soort van versterkte *cum* concessivum. Deze zet de tegenstelling sterker in de verf en voegt bovendien nog een element van tijd toe. Deze kan ook met de indicativus voorkomen!

Voorbeeld: *Cum dux in castra veniret, timuimus.*

Hoewel de generaal juist op dat moment in het kamp kwam, waren wij bang.

2.1.2 Met indicativus

Cum inversum: deze bijzin draait de zaken een beetje om. In de bijzin staat de belangrijkste nieuwe informatie, terwijl in de hoofdzin de bijzaken staan. Je kunt deze herkennen doordat het gezegde in de hoofdzin in het perfectum of het historisch praesens staat en doordat de hoofdzin vaak een woord als *vix* of *iam* bevat. Ook staat de hoofdzin vaak voor de bijzin met *cum*.

Voorbeeld: *Dux vix in castra venit, cum timuimus*

De generaal kwam juist in het kamp, toen wij bang waren. (Uit de context moet blijken dat de angst belangrijkere nieuwe informatie is dan de komst van de generaal.)

Cum iterativum: hiermee kun je aanduiden dat iets vaker gebeurt. We vertalen het dan ook met 'telkens als'.

Voorbeeld: *Cum dux in castra venit, timemus.*

Telkens als de generaal in het kamp komt, zijn wij bang.

Cum temporale: geeft alleen het tijdstip aan waarop iets gebeurt. Het zegt niets over een eventueel causaal verband tussen hoofd- en bijzin.

Voorbeeld: *Cum dux in castra venit, timuimus.*

Toen de generaal in het kamp kwam, waren wij bang. (Wij zijn bang op het moment dat de generaal aankomt, maar de angst kan door van alles veroorzaakt zijn; het hoeft niet per se door de komst van de generaal te zijn.)

2.2 Ut

Het voegwoord *ut* heeft ook de variant *ne*, wat simpelweg de ontkende vorm van *ut* is. Je vertaalt het dus hetzelfde, met toevoeging van 'niet' of iets dergelijks.

2.2.1 Met conjunctivus

Doel/reden: geeft aan wat er bereikt moet worden met de handeling in de hoofdzin.

Voorbeeld: *Ut timeamus, dux in castra venit.*

De generaal komt in het kamp, opdat wij bang zijn. (De generaal komt dus om ons bang te maken.)

Gevolg: geeft aan welk gevolg er voortvloeit uit de handeling in de hoofdzin. Het verschil tussen een doel/reden en gevolg is dat een doel/reden altijd met opzet nagestreefd wordt, terwijl een gevolg doorgaans onbedoeld is.

Voorbeeld: *Ut timeamus, dux in castra venit.*

De generaal komt in het kamp, zodat wij bang zijn. (De generaal komt gewoon; hij is nooit van plan geweest om ons bang te maken.)

Toegeving: ook met *ut* kan een toegeving uitgedrukt worden. Deze wordt, net als met *cum* en in de hoofdzin vertaald met 'hoewel'.

Voorbeeld: *Ut dux in castra veniret, timuimus.*

Hoewel de generaal in het kamp kwam, waren wij bang.

Onderwerp: bij werkwoorden die 'gebeuren' betekenen, kan er een *ut*-zin als onderwerp voorkomen.

Voorbeeld: *Ut dux in castra veniat, accidit.*

Het gebeurt dat de generaal in het kamp komt. (Wat gebeurt? Dat de generaal in het kamp komt gebeurt. → dus onderwerp.)

Voorwerp: bij verba volendi (die 'willen', 'streven naar' en dergelijke betekenen) komt een *ut*-zin als voorwerp; bij verba timendi (die 'vrezen' of 'verhinderen' betekenen) staat soms een *ne*-zin als voorwerp. In dit laatste geval wordt de ontkenning niet vertaald, omdat vrezen en verhinderen al impliceren dat je iets niet wilt. Moet je de zin toch ontkennen, dan moet je nog een *non* toevoegen.

Voorbeeld: *Volo ut dux in castra veniat.*

Ik wil dat de generaal in het kamp komt.

Timeo ne dux (non) in castra veniat.

Ik ben bang dat de generaal (niet) in het kamp komt.

2.2.2 Met indicativus

Tijd: geeft aan wanneer iets gebeurt.

Voorbeeld: *Ut dux in castra veniret, timuimus.*

Toen de generaal in het kamp kwam, waren wij bang. (Dit zegt dus niets over de reden waarom wij bang waren!)

Vergelijking: de *ut*-zin kan twee dingen vergelijken. We vertalen *ut* in dat geval met ‘zoals’.

Voorbeeld: *Ut timeamus duces, neminem timeamus.*

Zoals wij de generaals vrezen, vrezen wij niemand.

2.3 *Si*

Het voegwoord *si* leidt een voorwaardelijke zin in. In de voorwaardelijke zin kan de conjunctivus net als in de hoofdzin ook een potentialis of een irrealis uitdrukken. De regels hiervoor zijn hetzelfde als in de hoofdzin. Staat het gezegde in de *si*-zin in de indicativus, dan spreken we van een ‘realis’. Deze geeft aan dat er zeker het causale verband bestaat (Als X, dan Y), maar laat zich niet uit over de vraag of het echt mogelijk is dat het verband werkelijkheid wordt.

Voorbeeld: *Si dux veniat in castra, timeamus.*

Als de generaal in het kamp komt, zijn wij bang. (De kans bestaat dat de generaal langskomt. Dan zijn wij zeker bang.)

Si dux venisset in castra, timuissimus.

Als de generaal langs zou zijn gekomen, zouden wij bang geweest zijn. (De kans heeft nooit bestaan dat de generaal langs zou komen. Zou dat evenwel, puur hypothetisch, wel gebeurd zijn, dan waren wij bang geweest.)

Si dux venit, timeamus.

Als de generaal langskomt, zijn wij bang. (In theorie zijn wij bang als de generaal langskomt. Of dat ooit echt gaat gebeuren, laat de spreker in het midden)

2.4 Indirecte vraagzin

Het werkwoord in de indirecte vraagzin staat in de conjunctivus. Een indirecte vraagzin kun je op twee manieren herkennen. Ten eerste is het werkwoord in de hoofdzin een *verbum dicendi*, meestal een dat op vragen duidt (bijv. ‘vragen’, ‘willen weten’, ‘vernemen’, ‘vertellen’). Ten tweede wordt de bijzin ingeleid door een vraagwoord.

Voorbeeld: *Quaero ubi dux in castra veniat.*

Ik vraag wanneer de generaal in het kamp komt.

Cognoscunt quot duces in castra veniant.

Zij vernemen hoeveel generaals in het kamp komen.

2.5 Andere voegwoorden

Dit is een korte lijst met voegwoorden die met de conjunctivus (kunnen) gaan. Deze hoeven jullie niet actief te kennen, jullie moeten ze alleen herkennen. Ik ga ze dus niet vragen op een toets, maar ik verwacht wel dat er een lampje gaat branden als we ze in de tekst tegenkomen.

<i>donec</i>	<p>‘totdat’; als de bijzin een bedoeling aangeeft, in plaats van alleen een tijdstip.</p> <p>Bijv.: <i>Timemus quoad dux in castra veniat.</i> Wij zijn bang totdat de generaal in het kamp komt. (Wij zijn bang met als doel de generaal in het kamp te krijgen).</p>
<i>dum</i>	
<i>quoad</i>	
<i>antequam</i>	<p>‘voordat’; als de bijzin een bedoeling of verwachting aangeeft, niet alleen een tijdstip.</p> <p>Bijv. <i>Timemus antequam dux in castra veniat.</i> Wij vrezen voordat de generaal in het kamp komt. (Wij zijn bang omdat we verwachten dat de generaal ieder moment kan komen.)</p>
<i>priusquam</i>	
<i>quia</i>	<p>‘omdat’; in het geval van een subjectieve reden of een niet-reden. Een gewone reden gaat met indicativus.</p> <p>Bijv. <i>Timemus quia dux crudelis sit.</i> Wij zijn bang omdat de generaal wreed is. (Maar dat is onze eigen mening.) <i>Timemus, non quia dux crudelis sit, sed quia dux stultus est.</i> Wij zijn bang, niet omdat de generaal wreed is, maar omdat de generaal een dwaas is.</p>
<i>propterea quod</i>	
<i>quod</i>	
<i>licet</i>	<p>‘hoewel’; niet te verwarren met het werkwoord <i>licet</i>.</p> <p>Bijv.: <i>Licet dux in castra veniat, timemus.</i> Hoewel de generaal in het kamp komt, zijn wij bang.</p>
<i>quamvis</i>	<p>‘hoe(veel/zeer) ook’;</p> <p>Bijv. <i>Quamvis duces in castra veniant, timemus.</i> Hoeveel generaals ook in het kamp komen, wij zijn bang.</p>
<i>quasi</i>	<p>‘alsof’; omdat het niet de werkelijkheid is, maar schijn.</p> <p>Bijv. <i>Quasi dux in castra veniat, timemus.</i> Wij zijn bang, alsof de generaal in het kamp komt. (Maar de generaal komt niet echt.)</p>
<i>tamquam</i>	

<i>(dum)modo</i>	'mits'; op dezelfde manier gebruikt als <i>si</i> .
<i>neu/neve</i>	Varianten van <i>ne</i> (ontkennende <i>ut</i>).
<i>quo</i>	Met comparatief: 'om/opdat des te...' Bijv.: <i>Dux in castra venit, quo fortiores simus.</i> De generaal komt in het kamp, opdat wij des te dapperder zijn.
<i>quin</i>	'zodat niet'; na een negatieve hoofdzin. Bijv. <i>Non timemus quin dux in castra veniat.</i> Wij zijn niet bang zodat de generaal niet in het kamp komt.
<i>oportet</i>	'het behoort', 'het is toegestaan' en 'het is nodig' krijgen als onderwerp een zin in de conjunctivus zonder voegwoord . In het Nederlands voegen we 'dat' toe.
<i>licet</i>	
<i>necesse est</i>	
<i>quin/quominus</i>	Soms als vervanging van <i>ne</i> bij woorden van verhinderen. Bijv. <i>Impedio quominus dux in castra veniat.</i> Ik verhinder dat de generaal in het kamp komt.
<i>quin</i>	Na werkwoorden die twijfelen betekenen. Bijv. <i>Dubito quin dux in castra veniat.</i> Ik betwijfel of de generaal in het kamp komt.